

PISMOM PROTIV NEPOŽELJNIH ČITATELJA II. KODIRANA PORUKA ANTUNA VRANČIĆA

Milenko Lončar

UDK: 821.124(497.5)-6.09 Vrančić, A.
Izvorni znanstveni rad

Milenko Lončar
Sveučilište u Zadru
Z a d a r
mloncar@unizd.hr

*Neobičnim pomoćnicima
Srećku i Franji*

Braća Antun i Mihovil Vrančić u svojem su se dopisivanju povremeno služila kodiranim porukama. Zahvaljujući istraživanju D. Sorić i autora ovog rada Mihovilove su šifre nedavno odgonetnute, dok je kratki Antunov šifrirani zapis ostao nepronican. Naime, u pismu iz Francuske 1546. godine Antun se poslužio drugačijim šiframa od onih kojima se kasnije koristio Mihovil. U ovom radu pokazuje se kako je napokon odgonetnuta i Antunova šifra. U tom poslu frekvencija znakova slabo je pomagala jer je poruka vrlo kratka. Koncentracija na prvu riječ također nije vodila pravim putem, budući da su prva dva znaka, kako se poslije ustanovilo, »prazna«, namijenjena zavaravanju nepozvanih čitatelja. Ni oslanjanje na analogne sintaktičke situacije nije dalo ploda. Tek su pokušaji pogađanja ključne riječi doveli do rješenja: u sklopu vijesti o dobrom prijemu kod francuskog kralja Antun tajno priopćuje Mihovilu kako bi uskoro mogao javiti »velike stvari« svojim vlastima u Transilvaniji. Po jednom Antunovu pismu iz vremena nakon francuske misije jasno je da se njegov diplomatski posao ticao austrijskog kralja Ferdinanda. Sudeći po povijesnom kontekstu vjerojatno se radilo o još jednom prijedlogu austrijsko-erdeljskog sporazuma, koji je naišao na blagonaklon prijem francuskoga kralja Franje I.

Ključne riječi: Antun Vrančić, povijest diplomacije, dešifriranje, Transilvanija, ugovor, Ferdinand Habsburški

1. Uvod

Antun Vrančić našao se u nemilosrdnoj borbi velikih sila na europskom tlu u prvoj polovici 16. stoljeća. Mali Erdelj hvatao je dah između Habsburgovaca s

jedne i Osmanlija s druge strane. Pred moćnim carem Karlom V. i njegovim bratom kraljem Ferdinandom ugarska nezavisna zemlja i Francuska bile su prirodno upućene jedna na drugu, a obje su sklopile i skandalozan pakt s »bezbožnim« Sulejmanom. Šibenski humanist s dobrim rodbinskim vezama u erdeljskom vrhu, već u zrelim godinama, premda još neostvarenih ambicija, dobio je diplomatski zadatak na dvoru francuskoga kralja Franje I. Čim je stigao, javio se pismom bratu Mihovilu u Šibenik. Mihovil mu je čitav život bio najbliži prijatelj, suradnik i pomoćnik, pa nije neobično da je Antun s njime razmijenio najviše pisama. Ponekad su povjerljive informacije znali sakriti u šiframa; uporavo tako učinio je stariji brat u svojem pismu iz Francuske.

U prošlom svesku *Colloquia Maruliana* protumačili smo Mihovilove kodirane poruke i završili smo izlaganje konstatacijom kako je, za razliku od Mihovilovih, Antunov šifrirani ulomak ostao nerazriješen; najavili smo više želju nego mogućnost da na sljedećem marulićevskom skupu iznesemo rješenje te preostale zagonetke.¹ I doista nam se posrećilo: uspjeli smo odgonetnuti skriveni sadržaj dvaju Antunovih redaka.

2. Dešifriranje

2.1. Frekvencija

Da se prisjetimo: početak Antunova pisma izgleda ovako²:

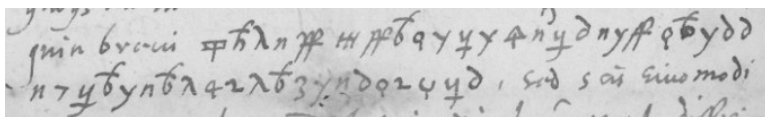
Ego in Franciam Dei munere saluus perueni. Ab hoc Regem non citra meam sententiam sum exceptus. Nec dubito aliquo quoque omnia ad uota mihi successura, neque multum aberit, quin breui φ h λ n M ж M t q y ȳ y 4 n ȳ δ n y M q t y δ δ | n 7 ȳ t y n t λ 9 2 λ t 3 y n δ q 2 ȳ δ *sed scis eius modum negociorum, quale meum est, principia habere paulo difficilliora propter meliorem deliberationem. Itaque sat hoc tibi, sat reliquis meis omnibus, Deum tantum exoretis et laudatis.*

Ja sam u Francusku milošću Božjom stigao čitav. Od ovdašnjeg sam kralja primljen ne mimo svoga očekivanja. Također nimalo ne dvojim da će mi sve uspjeti po želji i neće mnogo trebati da uskoro φ h λ n M ж M t q y ȳ y 4 n ȳ δ n y M q t y δ δ n 7 ȳ t y n t λ 9 2 λ t 3 y n δ q 2 ȳ δ ali znaš da ova vrsta poslova kakav je moj ima malo teže početke radi boljeg odlučivanja. Stoga dosta tebi, dosta i svima ostalima mojima, samo molite i hvalite Boga.

¹ Usp. Diana S o r i ć – Milenko L o n č a r, »Pismom protiv nepoželjnih čitatelja: kodirane poruke Mihovila i Antuna Vrančića«, *Colloquia Maruliana*, XXII (2013), 70-72.

² Izvornik se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod oznakom: R-5717/2, 1.

Šifrirani odlomak izvorno izgleda ovako³:



Frekvencija znakova, koja nam je pri odgonetanju Mihovilovih poruka bila od bitne pomoći,⁴ ovdje nije donosila napredak.

Tablica 1: Ljestvica šifriranih i latiničnih znakova

Rang-lista učestalosti	Šifre		Latinica	
	Znakovi	Broj pojava	Čitavo pismo	Prvi odlomak
1	y	6	e	e
2	n	6	i	I
3	t	5	s	u
4	δ	4	r	a
5	q	3	t	m
6	λ	3	u	o
7	M	3	a	s
8	ყ	3	M	t
9	2	2	N	r
10	φ	1	O	n
11	h	1	D	l
12	Ж	1	C	c
13	4	1	l	d
14	7	1	p	b
15	9	1	q	p
16	3	1	b	q
17	ч	1	g	h
18			H	f
19			X	g

³ NSK, R-5717/2, 1r.

⁴ Usp. S o r i ć – L o n č a r, n. dj. (1), 1, 53-55.

Prvi stupac u tablici označava broj na rang-listi učestalosti pojedinog znaka u šifriranoj poruci; u drugom je stupcu približan izgled svakog znaka, a u trećem broj njegovih pojava u poruci. U četvrtom su navedeni znakovi iz latiničnog dijela pisma, također poredani prema učestalosti pojavljivanja, a u petom je to isto, ali samo iz prvog odlomka u pismu – da se tako dobije dojam koliko učestalost pojedinih znakova može varirati već prema tome analizira li se kraći tekst (ulomak) ili dulji (čitavo pismo). Čini se dakle da bi prva dva kodirana znaka mogla predstavljati *e* i *i*, a sve ostalo je potpuno nesigurno. To se i pokazalo zamjenom kodiranih znakova njihovim ekvivalentima iz latiničnog dijela pisma.

2.2. Početak poruke

Promatrajući raspored znakova u šifriranom tekstu uočili smo da je prvih šest znakova različito, a tek sedmi jednak je petom ($\phi h \lambda n M \mathcal{M} M$). Prva se dva znaka (ϕh) više ne pojavljuju u tekstu, treći (λ) dolazi još dvaput, četvrti (n) čak još pet puta, a peti i sedmi (M) još jednom. Pokušali smo iskoristiti tu činjenicu na način da smo čitali Antunovo pismo tražeći riječ ili riječi s jednakim obilježjem, da je naime u prvih sedam slova peto i sedmo identično, vodeći računa o frekvenciji ostalih znakova. Kako se nijedna pronađena varijanta nije uklapala i u ostatak šifrirane poruke, širili smo potragu na druga Antunova pisma Mihovilu, a onda i na ona upućena ostalim članovima obitelji.⁵ Unatoč tom prilično velikom korpusu, nije se pojavila dobitna riječ ili fraza kojih bi slovne vrijednosti davale smisao i ostatku poruke. Na nesreću, taj početak poruke, kojemu smo poklonili najviše truda i vremena, ostao je nejasan i nakon što smo dešifrirali ostatak.

2.3. Sintaksa

Drugi pravac ulaska u nerazumljiv odlomak vodio je preko sintakse. Naime, tekst koji prethodi šiframa sastoji se od glavne rečenice na koju se nadovezuje posljedični veznik i vremenski prilog: *Nec dubito aliquo quoque omnia ad uota mihi successura, neque multum aberit, quin breui...* Potražili smo sintaktički usporediva mjesta iz skupine ostalih Antunovih obiteljskih pisama. Pronašli smo dvije analogne situacije: *...ut iudicatu non est difficile, quin in grauissimas erumnas atque calamitates breui sit casurum, nisi*⁶ («...tako da nije teško prosuditi da će ubrzo pasti u najveće teškoće i nevolje, osim ako...»); *Nec sane dubitant, quin*

⁵ Pisma su okupljena u disertaciji Diane S o r i ć, *Obiteljska korespondencija Antuna Vrančića: kritičko izdanje i jezično-stilske osobitosti*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2012, 244-430.

⁶ Pismo ujaku Ivanu Statiliću od 12. ožujka 1540, Nacionalna knjižnica Széchényi u Budimpešti, *Fol. Lat.* 1681/1, 71r; usp. S o r i ć, n. dj. (5), 258.

*brevi illis potentur uel duabus de causis.*⁷ (»I doista ne dvoje da će ih se ubrzo domoći, osobito iz dvaju razloga.«)

Na prvi pogled jasno je da Antun nije dosljedan: u prvom primjeru upotrijebio je u posljedičnoj rečenici konjunktiv, a u drugom indikativ, što nam, dakako, ne olakšava odgonetanje. No trebalo je iskoristiti što se može, a to je značilo, oslanjajući se na prvi primjer (na oblik *casurum*), pokušati naći mjesto u šifriranoj poruci gdje bi se uklapao particip futura, koji je pogodan po tome što u jednini sadrži sekvencu *-uru-*. Postoje dva takva mjesta, oba u prvom dijelu poruke (*МЖМ* i *ууу*), ali koji god da smo konkretan glagol uvrstili, uvijek je negdje nešto zapinjalo. Zaključili smo kako se najvjerojatnije ipak ne radi o participu futura.

2.4. Ključna riječ

Nije preostajalo ništa drugo nego iskušavati uvrštavanje riječi koje su se mogle očekivati po kontekstu. Čitajući po ne znam koji put pismo što ga je Vrančić uputio prijatelju Capelliju iz Venecije neposredno *nakon* misije u Francuskoj⁸ (*Scito igitur, me ex Galiis incolumem Venetias rediisse, et hoc biduo, publicis rebus exigentibus, in Transsylvaniam promoturum.* »Znaj, dakle, da sam se iz Galije čitav vratio u Veneciju, i da ću za dva dana, jer tako zahtijevaju javni poslovi, produžiti u Transilvaniju.«), zapela nam je za oko riječ *Transsilvania* zato što u sebi sadrži geminatu *-ss-*, kao što i šifrirana poruka na kraju prvog retka ima dvoznak *-δδ-*.

Bio je to pun pogodak. Kad se *Transsilvania* stavi na odgovarajuće mjesto, rješava se odmah trinaest kodiranih znakova, a kad se sastavni dijelovi riječi *Transsilvania* prenesu i na ostala mjesta u poruci, rješava se još dodatnih dvadeset znakova – dakle trideset tri od ukupno četrdeset pet.

Tablica 2: Ključna riječ – *Transsilvania*

φ	h	λ	n	M	ж	M	t	ρ	y	ყ	y	4	n	ყ	δ	n	y	M	ρ	t	y	δ
			i	t		t	a	r	n	v	n		i	v	s	i	n	T	R	A	N	S
δ	n	7	ყ	t	y	n	t	λ	9	2	λ	t	3	y	n	δ	ρ	2	ч	ყ	δ	
S	I	L	V	A	N	I	A					a		n	i	s	r				v	s

⁷ Također iz pisma Statiliću, ali od 26. srpnja 1540, Széchényi, *Fol. Lat.* 425, 54v; Sorić, *Korespondencija*, 277.

⁸ Antunovo pismo prijatelju Capelliju od 20. lipnja 1546. iz Venecije, V e r a n c s i c s A., *Összes munkái*, sv. 6 (= *Monumenta Hungariae historica*, series II, vol. 9), Pest, 1860, (186-195) 186.

Popunjavati ostala šifrirana mjesta preostalim znakovima abecede uglavnom nije bilo teško. Najlakše je dopunjen isječak $\gamma \psi \gamma 4 n \psi \delta n \gamma$, jer je većina znakova već bila poznata: *nvn?ivsin*. Tu se lako prepoznaju riječi *nuncius in*, a prijedlog *in* opet napućuje na to da bi ime zemlje moglo biti u akuzativu (*nuncius in Transsilvaniam*). Iza toga, u posljednjem dijelu poruke ($92\lambda t3\gamma n\delta q2\psi\delta$), također se mogao transkribirati dobar dio znakova: *??a?nivr??vs*, što se odgoneta kao *de magnis rebus*; sve zajedno: *nuncius in Transsilvaniam de magnis rebus*. Nedostaje predikat, koji se mora nalaziti na samom početku poruke. Tu je stanje sljedeće: $\phi h \lambda n M \kappa M t q$, što preneseno u latinicu daje *??mit?tar*. Po svemu sudeći posrijedi bi morao biti glagol *mittere* u nekom pasivnom obliku, koji po svojem značenju savršeno odgovara kontekstu. Ali sa znakovima nešto, čini se, nije u redu. Možda je najjednostavniji prijedlog da se u isječku prepozna prvo lice jednine indikativa futura *mittar*, pri čemu bi jedan znak (κ) ostao neidentificiran, a zapravo suvišan. Je li to jedan od onih znakova kojima je uloga da zavaraju nepozvane čitatelje? Pogotovo stoga što se čini da i prva dva znaka (ϕh) služe istoj svrsi. Od preostalih naime slova abecede (*f, h, o, p, x*) ne da se oformiti kakav glagolski prefiks koji bi dolazio u obzir, pa preostaje zaključiti kako su prva dva znaka zapravo služila kamuflaži. Ako je to ispravna pretpostavka, poruka bi govorila da će sam Vrančić »uskoro biti poslan kao glasnik u Transilvaniju radi velikih stvari«. No prvo lice (*mittar* – »bit ću poslan«) zvuči neočekivano, jer se pitamo tko bi iz Francuske mogao Antuna slati natrag u Transilvaniju. Prema tonu njegovih prethodnih riječi (»Od ovdašnjeg sam kralja primljen ne mimo svoga očekivanja. Također nimalo ne dvojim da će mi sve uspjeti po želji...«) zamišljamo ga kao samostalnog izaslanika, ili možda vođu izaslanstva, a ne tek kao člana skupine, kojemu se može dodijeliti zadatak *ad hoc*.

Druga bi mogućnost bila da se Vrančić zabunio pa upisao pogrešne znakove, koji zato ne daju smisao. (Mihovil je također pogriješio na nekoliko mjesta.⁹) U tom bi se slučaju moglo pomišljati i na treće lice jednine (*mit[t]etur*), gdje bi onda netko drugi, možda član Antunove pratnje, bio u ulozi transilvanijskoga glasnika s velikim vijestima. Ukupno bi tumačenje početka poruke tada izgledalo ovako: od znakova $\phi h \lambda n M \kappa M t q$ prva dva su »prazna«, a preostali se transkribiraju kao *mit?tar*. Upitnik stoji na mjestu znaka κ , koji bi trebao biti još jedan znak za latinično *e* (uza znak 2, koji također vrijedi kao *e* u ostatku poruke);¹⁰ time bi se dobio oblik *mit[t]etar*. Pretposljednji znak, *t*, koji inače vrijedi kao latinično *a*, ovdje bi morao, zacijelo uslijed zabune, stajati za *u*, čime bi se tek dobio oblik za treće lice *mit[t]etur*. Rješenje je kompliciranije od prvoga, što je smetnja da bi mu se dala odlučna prednost, iako mu stvarne okolnosti idu u prilog.

⁹ Usp. S o r i ć – L o n č a r, n. dj. (1) 50; 60 i bilj. 7.

¹⁰ Slično i Mihovil upotrebljava znakove δ i x za latinično *q*; usp. S o r i ć – L o n č a r, n. dj. (1), 60, bilj. 37.

3. Povijesni kontekst

Prirodno je zapitati se koje su to »velike stvari« mogle biti, za koje se Antun nadao da će ih moći odmah prenijeti vlastima u Erdelju. Na kraju prvog rada pomišljali smo na tri moguća Antunova zadatka u Francuskoj: zatražiti pomoć za borbu protiv Turaka, za odupiranje Ferdinandu Habsburškom i za suzbijanje protestantizma.¹¹ Sigurniji putokaz sada smo potražili u Antunovoj korespondenciji prelistavajući je unatrag i unaprijed. Vraćanje godinu-dvije natrag nije dalo rezultata; no u pismima poslije povratka iz Francuske Vrančić u nekoliko navrata spominje svoj boravak u toj zemlji.¹² Najizdašnije je već poznato pismo upućeno prijatelju Capelliju iz Venecije odmah nakon završetka misije:

Omnia in eo regno mihi non omnino inprospere successerunt, nostraeque factioni, fortasse etiam adversae, brevi idque facile consultum iri sperarem, si odia sua duo principes ad catastrophem venire iam aliquando paterentur.

Odlomak je u jeziku i sadržaju sličan onomu sa šiframa, ali je i bogatiji podacima. Za prepoznavanje razloga Antunova poslanstva ključno je spominjanje *adversae (factionis)*, »protivničke strane«. Tu zapravo i nema drugog izbora osim Ferdinanda i njegovih pristalica u Mađarskoj. Njih Antun i u drugim pismima naziva istom riječi: *factio*.¹³

No pitamo se što je Antun zapravo htio reći. Rečenica je jezično višeznačna, a u pogledu realija previše općenita. Prvi dio je jasan: »Sve mi je u tom kraljevstvu uspelo prilično prema očekivanju«. I kraj je jasan: (sve bi moglo brzo biti gotovo) »kad bi dva prvaka već jednom dopustila da se njihove mržnje se okončaju.« Antun je dakle uspješno obavio ono za što je došao u Francusku, samo konačna odluka nije na njemu, nego ovisi o odnosu dvojice velikih. Stoga ćemo razmotriti problematičan srednji dio rečenice. Dva su ključna pitanja; prvo, gdje postaviti granicu između dvaju predikata (*successerunt* i *consultum iri sperarem*) i drugo, što ovdje znači glagol *consulere*. Grafički bi se prvo pitanje moglo prikazati tako da se označe sva tri mjesta gdje je moguće zamisliti granicu:

Omnia in eo regno mihi non omnino inprospere successerunt, | (1)
nostraeque factioni, | (2)

¹¹ Usp. S o r i ć – L o n č a r, n. dj. (1), 72.

¹² Usp. V e r a n c s i c s, sv. 9, 230 (pismo od 6. listopada 1546. iz Krakova, naslovljeno *Stanislavo Lasco palatino Syradiensi*); 258 (od 1. lipnja 1547. iz Albe Julije, naslovljeno *Stanislavo Lazsotae*).

¹³ Usp. V e r a n c s i c s, sv. 9, 274: *nostra factio* (pismo od 12. srpnja 1547. iz Albe Julije, naslovljeno *Stanislavo Vapovio*); 295: *Ferdinandi factio*; *nostra pars* (pismo od 14. veljače 1548. iz Krakova, naslovljeno *Stanislavo Lassotae*); osobito jasno u pismu Mihovilu od 18. listopada 1549. iz Krakova, 342: *discessi ab eorum factione, et in partes transeo regis Ferdinandi* (»Napustio sam njihovu stranku i prelazim na stranu kralja Ferdinanda«).

*fortasse etiam adversae, l (3)
brevis idque facile consultum iri sperarem,
si odia sua duo principes ad catastrophem venire jam aliquando paterentur.*

Dakle, pojednostavljeno, je li sve uspjelo *Antunu osobno (mihi)*, a to tek trebaju ratificirati njegova i suprotna strana (*nostraeque factioni, fortasse etiam adversae*)? Ili je sve uspjelo *Antunu i njegovoj strani*, a ratificirati treba suprotna strana? Ili je sve uspjelo *Antunu i njegovoj strani*, možda i *suprotnoj*, a ratificirati bi trebala dvojica velikih?

Najmanje se vjerojatnom čini posljednja inačica, za koju smo se bili odlučili u prvom prijevodu.¹⁴ Jezično ona baš ne poštuje izvorni tekst u potpunosti, jer sastavni veznik *-que* iz fraze *brevis, idque facile* (»brzo, i to lako«) mora premjestiti na sam početak rečenice (»*pa* bih se mogao nadati«) i ispustiti *id* iz prijevoda. Sintagma je sama po sebi pomalo proturječna, jer »brzo« i »lako« su bliski i sukladni pojmovi, te se čini nespretnim izdvajati i naglašavati drugi od njih (*brzo, i to lako*). Stoga smo si u prijevodu bili dopustili slobodu, no ostalo je pitanje je li to pravo značenje. U stvarnosti bi takvo čitanje podrazumijevalo da je i druga strana nazočna u pregovorima, što ne izgleda vjerojatno. Ferdinandovi predstavnici zacijelo ne bi tražili posredništvo ili pomoć francuskoga kralja, pogotovo dok je njegov brat u sukobu s tim kraljem.

Vjerojatnija je prva inačica,¹⁵ po kojoj bi Antun u Francuskoj pripremio teren za neku vrstu erdeljskog sporazuma s Ferdinandom, za koji vjeruje da mu je prihvatljiv, ali se o tome konačno moraju dogovoriti vrhovni autoriteti obiju strana.

No najbolje je jamačno drugo čitanje, gdje se ne odvajaju Antun i njegova strana, a iz kojeg proizlazi da je on iznio opunomoćen prijedlog u ime svoje kraljice koji je dobio odobrenje francuskog kralja, te se čeka odgovor druge strane na čelu s Karlom.¹⁶ Kako je on u sukobu s Franjom, teško je reći kad će i hoće li to biti. Ipak treba još vidjeti kako se takvo shvaćanje slaže s glagolom *consulere*.

Ostalo je otvoreno pitanje što ovdje znači taj glagol. U prvom smo se prijevodu bili odlučili za značenje »odlučiti« konzultirajući rječnike klasičnog latinskog. No čini se da se naš oblik *consultum iri* u antici nije upotrebljavao,¹⁷ a isto tako ni u srednjem vijeku. Međutim pod tom se natuknicom na internetu

¹⁴ Usp. S o r i ć – L o n č a r, n. dj. (1), 71: »Sve je meni i našoj strani u onom kraljevstvu uspjelo prilično prema očekivanju, a možda i drugoj, te bih se nadao da će to ubrzo biti lako odlučeno, kad bi dva prvaka već jednom dopustila da njihove mržnje dođu kraju...«

¹⁵ Tako je bio shvatio Bratislav Lučin, usp. S o r i ć – L o n č a r, n. dj. (1), 71, bilj. 61: »Sve mi je u onom kraljevstvu uspjelo prilično povoljno, i nadao bih se da će i to za našu, a možda i za drugu stranku biti ubrzo, i to lako, riješeno, kad bi dva prvaka...«

¹⁶ Tom bi tumačenju govorilo u prilog i stanje u rukopisu pisma, do čije smo fotografije u međuvremenu došli, a gdje iza riječi *adversae* nema zareza, već se on nalazi iza *brevis*. Usp. *Fol. Lat.* 1681/1, 143, Nacionalna knjižnica Széchényi u Budimpešti.

¹⁷ Nisam ga pronašao ni u *Thesaurus linguae Latinae*, sv. 4, B. G. Teubner, Leipzig, 1976, s. v.

pojavljuje mnoštvo *novovjekovnih* tekstova. Uz *consultum iri* redovito stoji dativ i neki prilog, a nisu rijetki ni nadređeni glagol *sperare* i pogodbeni rečenica u nastavku, jednako kao kod Antuna.¹⁸ Međutim, značenje koje odgovara u svim tim primjerima jest »brinuti se za«, »pomoći«. Po tome Vrančić bi se nadao »da će se možda i drugoj strani uskoro, i to lako pomoći (ili: »da će se i za drugu stranu... pobrinuti«), kad bi dva vladara dopustila da njihovim mržnjama već jednom dođe kraj«. »Pobrinuti se« ovdje valja razumjeti u smislu: »stvoriti okolnosti da i druga strana prihvati dogovor«, a ne »pomoći zato što joj je potrebna pomoć«.

U svakom slučaju sigurno je da se Antunov zadatak u Francuskoj ticao Ferdinanda. Pritom je postojala i druga, viša razina rješavanja problema, a to su bili francuski kralj Franjo I. (1515-1547) kao erdeljski zaštitnik i rimski car Karlo V. (1519-1558) kao Ferdinandov stariji brat. Dugovječno neprijateljstvo Franje i Karla obuhvaćalo je gotovo čitavu Europu. Gledajući lokalno, posrijedi je svakako bio nastavak dvadesetgodišnje politike koja je započela nakon Mohačke bitke. Pogibijom kralja Ludovika II. Jagelovića (1516-1526) hrvatsko-ugarsko i češko prijestolje ostalo je nepopunjeno. Kandidaturu su odlučno istaknuli Ferdinand (1526-1564) i Ivan Zapolja (1526-1540). Taj je sukob vrlo brzo postao dio velikog europskog rivalstva, jer je francuski kralj Franjo I. – trajno priklješten sa sjevera i s juga Karlovim posjedima, Nizozemskom i Španjolskom, te zbog Karlova pritiska na sporne točke u Italiji – u Zapolji vidio priliku za olakšanje svojih tegoba. Karlo je s druge strane bio prirodan saveznik bratu Ferdinandu.

Kao slabiji suparnik Zapolja je već 1527. pomoć zatražio i dobio od Turaka, koliko god Sulejmanovo okrilje bilo neugodno. Taj mu je potez, s druge strane,

¹⁸ Npr. Eadmer of Canterbury: *Lives and Miracles of Saints Oda, Dunstan, and Oswald*, by Bernard J. Muir, Andrew J. Turner, Oxford University Press, 2006, 260: *Volens autem idem pater pro suo officio iudicatae ecclesiae consultum iri, regem petit...* (»Želeći pak po svojoj dužnosti pomoći crkvi ostaloj bez poglavara, isti otac zatraži od kralja...«); dostupno na: <http://books.google.hr/books?id=rbtKJjrPUjIC&pg=PA260> (6. siječnja 2014); Catherine Atkins, *Inventing Inventors in Renaissance Europe: Polydore Vergil's De Inventoribus in Renaissance Europe*, Mohr Siebeck, 2007, 222: *... et eo modo consultum iri sepulturis quoque martyrum voluit.* (»... i na taj se način želio pobrinuti i za grobove mučenika.«); dostupno na: <http://books.google.hr/books?id=E4tpcK2fZMcC&pg=PA222> (6. siječnja 2014); Gasparo Contarini, *Opera*, S. Niuellium, 1571, 419: *quibus omnibus optime puto consultum iri, si diuina lectio adhibeatur* (»tome svemu mislim da će se najbolje pomoći, ako se lati božanskog čitanja«) dostupno na: <http://books.google.hr/books?id=C6kMAAAIAAJ&pg=RA2-PA419> (6. siječnja 2014); Jacobus-Alexander Tenneurius, *Veritas vindicata aduersus Ioann. Iac. Chiffletii Vindicias Hispanicis, lumina noua, & lampades historicas. Qua, reiectis variis arcanis salicis, historicis, genealogicis: christianissimorum regum iura, dignitas, praerogatiuae demonstrantur*, apud Ioannem Billaine, via Iacobaea, sub signo Sancti Augustini, 1651, 383: *optime mihi consultum iri existimem si nihil aliud redarguas* (»smatrao bih da će mi najbolje pomoći ako ti ništa drugo ne bi pobio...«); dostupno na <http://books.google.hr/books?id=uehLUNtbWA0C&pg=PA383> (6. siječnja 2014).

priskrbio papino prokletstvo. Spominje se i uskrata francuske pomoći,¹⁹ no francusko-erdeljski sporazum iz 1528, postignut misijom Ivana Stilića u Francuskoj, opovrgava taj navod. Zapolja obećava da će napadati Ferdinanda svim silama dokle god Franjo ne izbavi svoja dva sina koji su taoci u Karlovim rukama. Franjo će Zapolju pomoći novčano i na drugi način. U eventualnome miru s Karlom zagovarati će Zapoljinu vlast u Mađarskoj neometanu od Habsburgovaca. Zanimljiva je i odredba sporazuma po kojoj Zapolja neće sklapati mir s Ferdinandom bez izričita Franjina pristanka. Ako Ivan umre bez nasljednika, naslijedit će ga Franjin sin Henrik.²⁰

Turci su bitan činilac i u Ferdinandovu ponašanju. Pred njihovom opasnošću (1529. opsjedaju Beč) svjestan je da nije najisplativije trošiti snagu na osvajanje Erdelja. Stoga je 1535. sa Zapoljom sklopio primirje na dvije godine. Primirje je 1538. urodilo Velikovaradinskim sporazumom, po kojemu je erdeljskom vladaru do kraja života prepuštena vlast nad područjem koje drži, a potom bi trebala pripasti Habsburgovcu; Zapolja bi također trebao raskinuti savez s Turcima. No sporazum nikad nije stupio na snagu, nego su sukobi nastavljeni. Godine 1540. Zapolja umire, njegova tek rođena sina Sulejman priznaje kao nasljednika, dočim Ferdinand koristi priliku za napad na Erdelj. Samo godinu dana poslije poslanici dviju strana ponovo pregovaraju na tragu prethodnih pokušaja, pri čemu odredba da će sporna pitanja rješavati moćniji zaštitnici, Ferdinandov brat car Karlo i otac erdeljske kraljice poljski kralj Žigmund (1506-1548), pokazuje kakvu je ulogu mogao imati francuski kralj pri Antunovoj posjeti. Sporazum ovaj put nije prihvatila kraljica Izabela, smatrajući da je dobila premalo.²¹

Lako je dakle moguće da se i 1546. Antunovom misijom trend pregovaranja nastavio. Šire ozračje stvorili su događaji iz prethodnih nekoliko godina. U ljeto 1543. Turci su ponovo napali Mađarsku i osvojili važne gradove. Juraj Utišenić²² zvan Brat Juraj ili Eremita, ključna figura erdeljske politike, moli Ferdinanda za pomoć uvjeravajući ga u svoju vjernost, premda upozorava da mu francuski kralj

¹⁹ Aleksandra K o l a r i ć, »Juraj Utješenović i njegovo doba«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 16 (1999), 127 (bez jasnog navođenja izvora); dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=24125 (6. siječnja 2014).

²⁰ Kenneth Meyer S e t t o n, *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, sv. 3, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1984, 322 (dostupno na: <http://books.google.hr/books?id=EgQNAAAAIAAJ>) (6. siječnja 2014).

²¹ Prema K o l a r i ć, 125-130; neusporedivo opširnije S e t t o n, pogl. 9-12; Š i š i ć, *Hrvatska povijest. Drugi dio: od godine 1526. do godine 1790*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1908, 5 i d.; dostupno na: [http://hr.wikisource.org/wiki/Hrvatska_povijest._Drugi_dio_\(Šišić\)/Poglavlje_I](http://hr.wikisource.org/wiki/Hrvatska_povijest._Drugi_dio_(Šišić)/Poglavlje_I). (6. siječnja 2014).

²² O varijantama Jurjeva prezimena v. Ante S e k u l i ć, »Naš pavlin Juraj Utišenić, crkveni poglavnik i državnik«, *Miljevci u prošlosti (s pogledom u budućnost)*, Miljevački sabor, Visovac-Drinovci, 2008, 166; dostupno na: www.zupa-miljevci.com/pdf/ZBORNIK_163-204.pdf (6. siječnja 2014).

savjetuje (kao i mnogi drugi) da napusti Habsburgovce.²³ Franjo se očigledno i dalje ponaša u skladu sa sporazumom iz 1528. Turski se pritisak nastavlja i sljedeće godine, što je moglo Erdelj energičnije pogurnuti prema konačnom dogovoru s Ferdinandom. Iste 1544. godine najesen Karlo V. i Franjo I. sklopili su mir u Crépyju, po kojemu su dogovoreni međusobni brakovi, ustupanja teritorija i usuglašavanje politika. Time je Karlo dobio slobodnije ruke za rješavanje ostalih problema, u prvom redu za pokoravanje odmetnutih luteranskih knezova u Njemačkoj.²⁴ Brat Juraj to je novo stanje morao doživjeti kao otegotno za erdeljsku stvar. Pogotovo kad je sljedeće godine (5. listopada 1545, dakle samo tri mjeseca prije Antunova dolaska u Francusku) Karlo sklopio primirje i sa Sulejmanom, što je njegovu bratu Ferdinandu otvaralo mogućnost pojačana pritiska na Erdelj. S druge je strane mir u Crépyju Franju sputavao u pomoći Erdelju za otpor protiv Austrije.

Ne znamo je li što od svega toga bilo i konkretan povod za Antunovo putovanje u Francusku, ali to je bio okvir u koji zacijelo treba uklopiti ciljeve njegova puta. Vjerojatno se radilo o prijedlogu sporazuma između kraljice Izabele i Ferdinanda koji bi prvo odobrio Franjo I, a onda bio ponuđen drugoj strani, Ferdinandu i Karlu. I sve bi prošlo glatko, veli Antun, kad dvojica glavnih ne bi stalno obnavljali stare mržnje.

Našu pretpostavku o Antunovu prijedlogu sporazuma potvrđuje, čini se, i daljnji razvoj događaja. Antun u pismu Eremiti od 10. listopada 1546. predlaže izravno priklanjanje Erdelja Karlu prije nego što car izvojsiti pobjedu u Njemačkoj, jer će im položaj biti drugačiji prije nego poslije toga.²⁵ Kako se dakle habsburška

²³ Usp. Setton, n. dj. (19), 479.

²⁴ Usp. Setton, n. dj. (19), 473.

²⁵ Verancsics, 233: *Verum vos interim, his ejus progressibus sese sic habentibus, quid consiliorum inire oporteat, quibus attemperare rationibus ac eventis rerum conveniat, qui Transsylvaniam gubernatione obtineatis, ne et a publica multorum hac nova maximum occasionum fiducia excidatis, et apud hunc victorem tanti belli, quum vestra, tum regii istius pueri, cujus praecipue rebus et fortunae studetis, cujusque auspiciis etiam nunc utique conservamini, omnia difficiliora efficiatis, monere tantum officii mei est, non consulere. Sed si consilium quoque exigitis, operae pretium factu illud judicarem, ut occulta saltem fide, si aperta propter Turcae vicinitatem nequitis, fortunam vestram Caroli successibus adjungere curaretis, idque mature, cui etiam, qui ejus arma nec viderunt, nec senserunt, ultro sese subjiciunt; ne postea si sero veneritis, excludamini, tanquam ii, qui non amore sed necessitate voluntatem commutassent, sicque et vosmetipsos et Puerum istum, cui toto conatu vestro prospicere debeat, in ruinam praecipitetis.* »Kad tako stoji s njegovim (tj. Karlovim; op. M. L.) napredovanjem, kakve bi planove trebalo stvarati, na koje bi načine i s kojim ciljevima dolikovalo pokušati, da ne biste Vi koji obnašate upravu Transilvanije u međuvremenu bili izgubili i ovo novo javno uzdanje mnogih u odlične prigode te kod ovog pobjednika u tako zamašnu ratu otežali i svoj vlastiti položaj i položaj toga kraljevskog dječaka, za čiju se stvar i sreću osobito skrbite i čije Vas znamenje još i sada itekako čuva - o svemu tome moja je dužnost samo upozoriti, ne savjetovati. No ako tražite i savjet, smatrao bih da je vrijedno truda učiniti to da se barem tajno, ako zbog Turčinove blizine ne možete otvoreno, pobrinete priključiti, i to brzo, svoju sudbinu Karlovim uspjesima; njemu se dragovoljno podvrgavaju

opasnost povećala, Vrančić savjetuje izravan pristup, bez francuskog posredništva. Odlučujuća pobjeda Karla V. nad elektorom Johannom Friedrichom Saksonskim kod Mühlenberga 24. travnja 1547. ipak se dogodila prije erdeljskog prijedloga ugovora, koji je stigao tek krajem godine.

Unatoč uspješnu pregovaranju u stvarnosti se malo toga mijenjalo. Austrija se nije uspjela domoći Erdelja još čitavo stoljeće i pol; za to je vrijeme on bio vazalna turska zemlja.

Kako je poznato, na osobnoj razini odnos se raspleo na neočekivan i, što se tiče Eremite, tragičan način. Vrančić je 1549. prešao na Ferdinandovu stranu, uvjeren da ga Juraj neopravdano zapostavlja u napredovanju. Sam Juraj, usprkos sposobnosti manevriranja između dviju vatri, naposljetku je izgubio povjerenje obiju strana te je, premda upravo imenovan kardinalom po Ferdinandovoj preporuci, ubijen 1551. po nalogu istoga Ferdinanda.

4. Zaključak

Želeći dakle otkriti smisao pola Antunove kodirane rečenice, osim neobičnih znakova bili smo ponukani istražiti i njezin društveni kontekst. Našli smo se usred uzavrele Europe u drugoj četvrtini 16. stoljeća. Na djelu je, čini se, bilo još jedno nastojanje transilvanijskog političkog vrha da pregovaranjem kupi vrijeme za očuvanje kakve-takve nezavisnosti, dokle god je moguće, prema austrijskom kralju Ferdinandu koji je polagao pravo na vlast nad čitavom Mađarskom. Erdeljsko-austrijska suprotstavljenost bila je mali dio mnogo širih interesa i savezništava. Ferdinand je iza i uza sebe imao starijeg brata, cara Karla V, koji je kao tada najmoćniji europski vladar također ratovao na nekoliko teških bojišnica. S jedne strane bila je to Francuska, s druge luterizam u Njemačkoj, a s treće Turci. Transilvanija se po logici stvari okretala Ferdinandovim protivnicima, francuskom kralju Franji I. i turskom sultanu Sulejmanu, a očijukala je i s protestantskim vođama. I većina ostalih europskih država, u prvom redu Sveta Stolica, Engleska i Venecija, bila je prisiljena voditi svoju politiku određujući se prema glavnom sukobu.

Na unutrašnjem planu Transilvanija je i sama bila podijeljena. Na vlasti je nominalno bila kraljica Izabela i njen malodobni sin, no stvarno je upravljao kontroverzni Juraj Utišenić, koji je dugo plesao na rubu oštrice između Ferdinanda i Sulejmana da bi najzad izgubio povjerenje obojice i stradao. Ironija je što je Antun u Francuskoj zacijelo zastupao njegove smjernice, premda je osobno bio toplo privržen Izabeli, a prema Jurju bio je skeptičan i doživljavao ga kao prepreku za

i oni koji njegovo oružje nisu ni vidjeli ni osjetili. Tako biste izbjegli da budete isključeni zbog kasnoga dolaska, kao da ste odluku promijenili ne iz ljubavi, nego iz nužde, te tako ne biste sebe same i toga dječaka, na čiju ste budućnost dužni paziti svom svojom snagom, strmoglavili u propast.« (*Georgio Utissenio episcopo Varadiensis, et in Hungaria ac Transsylvania proregi*, Krakov, 10. listopada 1546).

vlastito napredovanje u karijeri. Tri godine poslije zbog toga je čak odlučio prijeći u Ferdinandov tabor.

Konkretan erdeljski prijedlog sporazuma lako je mogao biti izazvan prethodnim Karlovim mirovnim uspjesima. U kratko vrijeme car je uspio postići dogovor s Franjom I. i sa Sulejmanom i tako si osigurati bokove za borbu protiv glavne opasnosti – luteranizma. Time je i erdeljski položaj dospio u povećanu opasnost.

To je dakle minimalan i grub ocrt polja političkih i osobnih silnica koje se kriju iza Antunove šifrirane poruke, upućene na adresu njegova intimnog utočišta, dragom bratu Mihovilu u Šibenik.

Zahvala. Posveta rada Srečku i Franji odnosi se na biskupa Srečka Badurinu i kolegu Franju Smiljanića, obojicu prerano umrlih dragih ljudi. S. Badurina bio mi je profesor u sjemeništu. Jedne noći prošle zime, u jeku potrage za rješenjem zagonetke sanjao sam ga i ujutro pomislio kako su on i Vrančić bili biskupi, obojica su imala veze sa Šibenikom; nije li to znakovito? Međutim ni *felix* ni *episcopus* nije se uklapalo u slagalicu. Mjesecima kasnije, na izložbi u čast Franji Smiljaniću pristupio mi je Srečkov brat i zamolio da prikažem svježe tiskanu knjigu Srečkovih tekstova. S knjigom pod rukom krenuo sam kući i te večeri došao do Transilvanije.

Milenko Lončar

USING SCRIPT AGAINST UNDESIRABLE READERS (II): A CODED MESSAGE OF ANTUN VRANČIĆ (ANTONIUS VERANTIUS)

Not merely to be up to date with humanist fashion, but also out of the genuine necessities of life, the Šibenik brothers Antun and Mihovil Vrančić corresponded throughout the whole of their lives. Sometimes, they would write confidential information in code. Mihovil's secret reports were discussed in the last number of *Colloquia Maruliana* by Diana Sorić and the author of the present work, but at that time a short coded missive by Antun still eluded comprehension. In this paper, I report on the deciphering of this fragment, encoded in a letter sent from France in 1546.

In the very first words of this letter, Antun boasts of having been well received by the king and of everything going his way. The continuation of the sentence is written in secret signs. Since these are different from Mihovil's, they needed decoding. The first attempt, based on a comparison of frequency of signs and the frequency of signs in the Latin text, was not useful, for Antun's message is too short (just a line and a half) for such an approach. It seemed then to be useful to

start out from the first signs, assuming that they must have contained the beginning of some word. It became clear that in these first signs, the fifth and the seventh were the same, and so the remainder of Antun's family letters were searched for a similar combination. A check of some eighty letters revealed that not a single possible choice corresponded with the rest of the message. Accordingly I tried using Antun's syntactical habits in consecutive clauses (for the message consists of such a passage). I set out from the assumption that in the code there might be some active future participle, which would be useful for recognition purposes if it were in the singular, for in the *-uru-* section of the participle the *u* is repeated after the second sign. But this attempt came to nothing too. All that remained was to play on chance: to attempt to guess some word that could be expected from the context. And indeed, there was such a word, *Transsilvania*, which was apt in that it had the double *ss*, capable of being associated with the repeated sign *dd* in the coded text. A word this long filled in at once more than a quarter of the unknown text, and its component parts another half, and so the rest did not offer many difficulties. Only the beginning remained a problem. The first two symbols cannot be meaningfully fitted in, and so they can be interpreted as red herrings, as used by code makers to confuse code breakers. The other signs clearly hide some passive form of the verb *mittere*, the meaning of which fits in well with the continuation of the text, but to obtain the appropriate form, it has to be assumed that there is one more »empty« sign and one mistake by Antun. In any event, it turns out that Antun was writing to Mihovil that he might soon be able to report »great things« to his second homeland, Transylvania, in the diplomacy of which he was serving.

But even after the decoding of the text, the task of Antun at the French court remains a riddle. Looking in the circumstances of the time and among other Vrančić letters for more definite elements for an answer, I concluded that it must have been to do with Transylvanian-Austrian relations. After the death of Louis II at the Battle of Mohács, a dispute about the succession in Transylvania broke out, one that was to last a century and a half. A year or two before Antun's arrival in France, Charles V of Habsburg signed a treaty with the King François I of France, Transylvanian ally, and then with Suleiman, thus freeing his forces and those of his brother Ferdinand for other designs. Juraj Utišenić (Georgius Utissenius), the leading man of Transylvanian politics, must have recognised the danger that had thus arisen. From one of Antun's letters from the time after the French mission it is clear that his embassy to France concerned Austrian King Ferdinand. Judging from the historical context, this was probably one of a number of proposals for an Austrian-Transylvanian compact. Antun's satisfaction expressed in the coded text elicits the conclusion that the proposal had met with a good reception from François I.

Key words: Antun Vrančić (Antonius Verantius), history of diplomacy, decoding, Transylvania, treaty, Ferdinand of Habsburg